

Євген Юрійович СУП,
кандидат юридичних наук
(Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків)

ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОФЕСІЙНИМИ УЧАСНИКАМИ СУДОЧИНСТВА

У статті визначено, що до типових способів учинення професійними учасниками судочинства кримінальних правопорушень проти правосуддя доцільно відносити такі: 1) учинення тиску (психологічного або фізичного (наприклад, фізичного утримання у певних місцях)) на учасників кримінального судочинства; 2) спонукання до вчинення або невчинення певних дій (наприклад, до відмови від захисника); 3) висловлення погроз на адресу учасника судочинства; 4) порушення роботи автоматизованої системи документообігу в судах; 5) підкуп; 6) дискредитація (шантаж); 7) перешкоджання законній діяльності (наприклад, адвоката, що тим самим порушує право особи на захист) та ін. З'ясовано, що зазвичай такі способи є повноструктурними, адже включають і дії щодо підготовки, і безпосереднього вчинення, і приховування кримінального правопорушення. Дії щодо підготовки передбачають вивчення особистості потерпілого, обрання сприятливих обставин для реалізації злочинного умислу, залучення співників, підбір методів і засобів для його здійснення, підроблення документів тощо.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, правосуддя, професійний учасник судочинства, криміналістична характеристика, спосіб учинення.

Постановка проблеми. Справедливе правосуддя – це фундаментальне право кожної людини, закріплене у міжнародно-правових документах, Конституції України та інших законодавчих актах. Це право передбачає, що кожен громадянин повинен мати гарантований доступ до суду, право на об'єктивний, чесний і неупереджений розгляд своєї справи, а також бути

убезпеченим від корупції, некомпетентності та зловживань у судовій системі.

Судова влада в правовій і демократичній державі виконує ключову роль у захисті прав і свобод громадян та юридичних осіб. Проте мають місце випадки порушення закону навіть тими, хто покликаний його виконувати та здійснювати нагляд за його дотриманням. Зловживання владою, впливом, корупційні ризики й інші форми протиправної поведінки в системі правосуддя підривають довіру суспільства та вимагають ефективних механізмів виявлення та розслідування.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняють безпосередні учасники судочинства, є складним процесом, що вимагає дотримання специфічних процедур кримінального розслідування. Водночас наявні механізми контролю часто виявляються недостатньо ефективними для забезпечення прозорості судової та правоохоронної системи. Будь-які правопорушення з боку суддів, прокурорів, адвокатів чи інших учасників судового процесу повинні отримувати неупереджену правову оцінку під час досудового розслідування. Однак, як зазначають науковці, лише незначна частина таких злочинів виявляється та розслідується, що пояснюється особливим правовим статусом цих осіб, їхніми знаннями у сфері права та доступом до ресурсів правосуддя. Крім того, існуючі гарантії їхньої діяльності, які покликані захищати незалежність правосуддя, нерідко ускладнюють процес викриття злочинних дій у цій сфері.

Проблематика розслідування кримінальних правопорушень у сфері правосуддя, учинених його професійними учасниками, частково ставала предметом наукових праць українських дослідників. Вивченню піддавалися окремі аспекти криміналістичної класифікації цих кримінальних правопорушень, особливості проведення слідчих (розшукових) дій, обставини, що підлягають доказуванню, а також методи збирання доказів. Серед науковців, які досліджують це питання, варто відзначити С. Книженко¹, М. Шепітька² та інших. Окрему увагу привертає робота М. Г. Моїсєєва, який одним із перших проаналізував криміналістичні характеристики правопорушень, пов'язаних із незаконним втручанням у функціонування автоматизованих систем органів правосуддя³. Попри наявність окремих досліджень, присвячених криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень цієї групи, залишаються недостатньо опрацьованими питання способів учинення кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства. Це вказує на потребу проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

¹ Книженко С. О. Розслідування злочинів, що вчиняються службовими особами правоохоронних органів шляхом порушення порядку здійснення або забезпечення правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 30. Т. 2. С. 94-97.

² Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 42 с.

³ Моїсєєв М. Г. Криміналістична характеристика незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 265-277. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2023.33>.

Метою статті є визначення типових способів учинення професійними учасниками судочинства кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Виклад основного матеріалу. До групи кримінальних правопорушень, що вчиняються професійними учасниками судочинства, на нашу думку, слід відносити: завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою; притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; примушування давати показання; порушення права на захист; незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя; невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист; розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні¹. Окреслена група кримінальних правопорушень виокремлена на підставі одночасного врахування кримінально-правової та криміналістичної ознаки, зокрема, родового об'єкту та особливостей (професійного статусу) особи злочинця.

Аналіз особливостей кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень окресленої групи, а також узагальнення емпіричних даних (матеріалів слідчої та судової практики) дозволяє узагальнити, що найчастіше до їх скоєння причетні: представники органів досудового розслідування (слідчі та дізнавачі), прокурор, працівник оперативного підрозділу, рідше – суддя, інша службова особа органів судової влади або правоохоронних, правозахисних організацій).

Професійний статус цих суб'єктів вказує на специфічність способу вчинення цих кримінальних правопорушень, адже їх учинення завжди пов'язане із порушенням тих законодавчих приписів, вирішення та дотримання яких покладається саме на конкретного учасника правових відносин.

Установлення способу вчинення кримінального правопорушення є одним із найскладніших завдань для представників органів досудового розслідування, залишаючись при цьому обов'язковим аспектом кримінального процесуального пізнання. Саме спосіб доволі часто розкриває і відтворює об'єктивну сторону складу злочину. Дослідження особливостей поведінки правопорушника дозволяє слідчому визначити оптимальні методи встановлення психологічного контакту з підозрюваним, обрати тактичні прийоми, які будуть найбільш дієвими в конкретній слідчій ситуації, а також ефективно вирішувати інші завдання розслідування.

Актуальність пізнання способу вчинення кримінального

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.02.2025).

правопорушення також зумовлена тим, що він перебуває у кореляційному взаємозв'язку з особою злочинця, визначається мотивом і метою його протиправної діяльності тощо. Саме тому спосіб скоєння кримінального правопорушення традиційно вчені пропонують розуміти як детерміновану особистістю суб'єкта, особливостями предмета посягання (зокрема, і жертвою), а також зовнішньою обстановкою комплекс (систему) дій суб'єкта, спрямований на досягнення протиправної мети¹.

Спосіб вчинення злочину – категорія непостійна, що насамперед позначається на його структурі. Структура способу вчинення кримінального правопорушення, адже залежить від поведінки суб'єкта кримінального правопорушення, обставин, котрі передували чи виникли після кримінального правопорушення, а також низки інших чинників. Він може мати триетапну структуру, охоплюючи дії особи до, під час та після реалізації злочинного наміру, або ж складатися з двох етапів у різних варіаціях. У деяких випадках спосіб вчинення злочину може бути одноетапним, коли поведінка злочинця обмежується лише тими діями, що безпосередньо спрямовані на реалізацію злочинного задуму.

Отже, спосіб учинення кримінального правопорушення (злочину) є базовою складовою механізму кримінально протиправної діяльності та криміналістичної характеристики. Йому приділяється увага всіх представників наук кримінально-правового циклу. Відтак вважаємо за потрібне розглянути передусім особливості законодавчого закріплення (у доктрині кримінального права) способу вчинення кримінальних правопорушень професійними учасниками правосуддя та його наукове розуміння.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України характеризується такими особливостями:

1) затримання підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, як правило, учиняється шляхом дій, у виключних випадках – шляхом бездіяльності, також особливе місце в її структурі займає час учинення злочину;

2) незаконний привід вчиняється шляхом дії і також охарактеризований певним часом;

3) завідомо незаконний домашній арешт може вчинятися лише шляхом дії, а також містить і таку ознаку як час вчинення цього злочину;

4) завідомо незаконне тримання під вартою може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності, та характеризується певним часом вчинення злочину. Таких висновків у своєму дослідженні дійшла О. С. Шнипко².

В. С. Затолочний вказує, що «об'єктивна сторона складу кримінального

¹ Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 22-31; Гусева В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: монографія. Харків: У справі, 2020. С. 106.

² Шнипко О. С. Кримінально-правове дослідження злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 282 с.

правопорушення, передбаченого ч. 1 статті 371 КК України, проявляється у незаконному затриманні та приводі, а ч. 2 статті 371 КК України – у незаконному домашньому арешті та триманні під вартою»¹.

Незаконне затримання, привід, домашній арешт і тримання під вартою відбувається у визначеній процесуальній формі, однак має незаконний характер, тобто здійснюється без передбачених законом підстав. Процесуальні аспекти, порушення яких допускається, визначені у кримінальному процесуальному законодавстві. Спосіб учинення незаконних затримання, приводів, домашнього арешту, тримання під вартою, що зумовив настання тяжких наслідків є підставою для кваліфікацією діяння за ч. 3 ст. 371 КК України. Таким чином, в окремих випадках особливості способу та наслідків сукупно впливають на особливості кримінально-правової кваліфікації вчиненого діяння

Примушування до дачі показань зазвичай пов'язується зі впливом на особу з метою зміни нею показань або надання неправдивих показань. Примушування передбачає застосування до людини фізичного чи психічного насильства. Фізичне насильство включає побої, удари, мордування, позбавлення волі та нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Психічне насильство може проявлятися у вигляді погроз заподіяння шкоди здоров'ю, позбавленні життя, знищенні майна чи розголошенні конфіденційної інформації.

Як правило, примушування характеризують такими ознаками:

- 1) воно спрямоване на вплив на свідомість особи;
- 2) може здійснюватися як шляхом залякування (погроз), так і в поєднанні з фізичним насильством;
- 3) особа, яка піддається примушуванню, залишається здатною діяти відповідно до вимог примушувача;
- 4) відбувається лише тоді, коли людина самостійно виконує нав'язані їй дії;
- 5) жертва опиняється перед жорстким вибором, коли альтернативного виходу немає².

Погоджуємося з позицією, що примушування слід розглядати як вплив на свідомість людини, котра має можливість проявляти волю. Висловлюються позиції, що така людина завжди змушена діяти під загрозою насильства або під його безпосереднім застосуванням, а такі дії завжди повинні передбачати лише погрозу фізичним насильством, оскільки саме така загроза створює ситуацію, у якій потерпіла особа не має вибору. Інші форми залякування, такі як погрози знищення майна чи розголошення компрометуючої інформації, є радше засобами спонукання, а не примушуванням³.

¹ Затолочний В. С. Кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2022. С. 3.

² Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харків : Основа, 1999. 68 с.; Загиней З. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.

³ Мельніченко М. І. Кримінально-правова охорона порядку одержання доказів у кримінальному

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності виявляється у активних діях суб'єкта, зокрема у виконанні альтернативних дій: складанні письмового повідомлення про підозру чи врученні цього повідомлення особі, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення.

Порушення права на захист полягає у не допуску захисника до участі в кримінальному провадженні або несвоєчасному наданні йому права на захист, а також в інших випадках грубого порушення цього права. Для досягнення своїх злочинних цілей особа може застосовувати підроблені документи, погрози та різні методи психологічного тиску. Основними мотивами таких кримінальних правопорушень є прийняття незаконного рішення, помста, корисливі мотиви та інші особисті чи професійні інтереси.

Одним із кримінальних правопорушень, що належать до досліджуваної групи, є незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах і установах правосуддя. Автоматизована система документообігу суду впроваджена в усіх судах з метою забезпечення об'єктивного та неупередженого розподілу справ між суддями. Вона базується на принципах черговості та рівномірності розподілу справ, наданні фізичним та юридичним особам інформації про стадії розгляду їхніх справ, централізованому зберіганні судових рішень і процесуальних документів, підготовці статистичних даних, реєстрації та відстеженні вхідної та вихідної кореспонденції, розподілі проваджень між суддями, а також видачі судових рішень та виконавчих листів, використовуючи дані, що зберігаються в системі, а також передачі справ до електронного архіву. Отже, предметом цього виду кримінального правопорушення є інформація, що вноситься до автоматизованої системи документообігу суду. Це включає дані, як-от дата подання позовної заяви, предмет спору, сторони справи, рух судових документів, а також інформація про суддю, який розглядав справу. Крім того, предметом є програмне забезпечення цієї системи. Важливо зазначити, що ці відомості можуть бути як достовірними, так і недостовірними.

Способи вчинення цього кримінального правопорушення включають такі дії:

1. Унесення недостовірної інформації до автоматизованої системи документообігу суду.
2. Несвоєчасне внесення інформації.
3. Несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в системі.
4. Інші види втручання в роботу системи.

Аналіз слідчо-судової практики дозволяє виділити типові способи вчинення кримінальних правопорушень через незаконне втручання в роботу автоматизованих систем судочинства:

1. Здійснення впливу на учасників судового процесу, таких як суддя, захисник, свідок, потерпілий, експерт.

2. Порушення порядку функціонування автоматизованої системи документообігу суду.

Типові способи порушення функціонування автоматизованої системи документообігу суду включають:

1. Внесення неправдивих відомостей до системи шляхом несанкціонованого доступу.

2. Несвоєчасне внесення відомостей шляхом несанкціонованого доступу.

3. Неправомірні дії з інформацією в системі шляхом несанкціонованого доступу.

4. Інші види втручання в роботу системи шляхом несанкціонованого доступу¹.

Висновки. Отже, урахування теоретичних підходів і проведений аналіз слідчо-судової практики дозволив виокремити такі типові способи вчинення професійними учасниками судочинства посягань на суспільні відносини у сфері забезпечення правосуддя. Серед них такі:

- вчинення тиску (психологічного або фізичного(наприклад, фізичного утримання у певних місцях)) на учасників кримінального судочинства;

- спонукання до вчинення або невчинення певних дій (наприклад, до відмови від захисника);

- висловлення погроз на адресу учасника судочинства;

- порушення роботи автоматизованої системи документообігу в судах;

- підкуп;

- дискредитація (шантаж);

- перешкоджання законній діяльності (наприклад, адвоката, що тим самим порушує право особи на захист) та ін.

Зазвичай такі способи є повноструктурними, адже включають і дії щодо підготовки, і безпосереднього вчинення, і приховування кримінального правопорушення. Дії щодо підготовки передбачають вивчення особистості потерпілого, обрання сприятливих обставин для реалізації злочинного умислу, залучення спільників, підбір методів і засобів для його здійснення, підроблення документів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

2. Гусєва В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : монографія. Харків : У справі, 2020. 452 с.

¹ Моїсєєв М. Криміналістична характеристика незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 265–277. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2023.33>.

3. Загине́й З. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.
4. Затолочний В. С. Кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2022. 212 с.
5. Книженко С. О. Розслідування злочинів, що вчиняються службовими особами правоохоронних органів шляхом порушення порядку здійснення або забезпечення правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 30. Т. 2. С. 94-97.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.02.2025).
7. Мельніченко М. І. Кримінально-правова охорона порядку одержання доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 258 с.
8. Моїсєєв М. Г. Криміналістична характеристика незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 265–277. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2023.33>.
9. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 42 с.
10. Шнипко О. С. Кримінально-правове дослідження злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 282 с.
11. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харків : Основа, 1999. 68 с.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2025

Yevhen Yu. SUP,

PhD in Law

(National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

TYPICAL METHODS OF COMMITTING CRIMINAL OFFENSES BY PROFESSIONAL PARTICIPANTS OF JUDICIAL PROCEEDINGS

The article determines that the typical methods of committing criminal offenses against justice by professional participants of judicial proceedings include the following: 1) exerting pressure (psychological or physical (for example, physical detention in certain places)) on participants of criminal proceedings; 2) inciting to commit or not commit certain actions (for example, to refuse a defense lawyer); 3) making threats against a participant of judicial proceedings; 4) disrupting the operation of the automated document flow system

in courts; 5) bribery; 6) discrediting (blackmail); 7) obstructing lawful activities (for example, of a lawyer, thereby violating a person's right to defense), etc. It was found that usually such methods are full-structured, as they include actions related to preparation, direct commission, and concealment of a criminal offense. Actions related to preparation include studying the victim's personality, choosing favorable circumstances for the implementation of criminal intent, attracting accomplices, selecting methods and means for its implementation, forging documents, etc.

Key words: *criminal offense, justice, professional participant in legal proceedings, forensic characteristics, method of commission.*